

rézia a cseh-osztrák kancellárnak — s terjessze élénk egy arra vonatkozó javaslattal együtt, hogyan lehet a jobbágyság terheinek enyhítése után az alattvalónak földesurával szemben való engedelmességét biztosítani, hogy semmi kétértelműség, félreértés e tárgyban ne merülhessen fel...“ Mária Terézia vereséget szenvedett; de a vereséget a viszályban győztes fia sinylette meg. S nemcsak a fia: a birodalom, a dinasztia jövője. Ha a jobbágyság anyagi emancipálását Mária Teréziának sikerült volna kierőszoakolnia, a dinasztia helyzete minden bizonytal évszázadokra megszilárdul, a társadalmi gyuananyag híjján a nemzetiségi szenvedélyek sem robbannak a XIX. és XX. században oly roppant erővel. Mária Terézia tragédiája, hogy majdnem — s mégsem tudta elhárítani fia, családja, birodalma felől a végzetet.

Igy és ekkor dőlt el Habsburgok sorsa s a monarchiáé véglegesen.

A VIDÉK HIREKET VÁR

Írta: SZENTIMREI JENŐ

Zárt, önálló fejezet szerző készülő Kölcsey regényéből.

Bihar. Már akkor is: Biharország. Lankás Érmelléktől a havasig, Hajduság homokjától a Kőrös sziklaszorcsáig minden van benne, ami elegendő egy ország szükségére. Tömött buzamezők és szőlőtáblák. Lomb-erdők rengetegei a Királyhágó hóna alatt s fenyvesek a hegyek vállain. Olajkútak és vasbányák, malmok és halastavak és apróvadban bővelkedő pagonyok. Még nem Erdély, de már nem Magyarország. Még nem nyugat, de már nem kelet. Híd? Függőkert? Sziget? Önmagáé és önmagáért való nyugat és kelet, hatásaiban egyformán bővelkedő s mégis zárt, mégis külön világ.

Váradon három püspök három székesegyházban dicséri az Urat. Átellenben, a Kőrös tulsó partján, zsidók tágas imaháza versenyez pompában és látogatottságban, az Ujvárosban nemrég emelt görög katolikus és óhitű görög püspöki templomokkal. A nagyhatalmu és dusjavadalmu katolikus püspöki aula egymagában, kertes dombhátról uralkodik a jobbpárti Olaszi felett. Uccasorokat foglalnak el a káptalan egyházi és világi javadalmasai. A folyón innen és túl két erős kálomista és a luteránus gyülekezet három díztelen temploma dacol a „pápista“ pompával és bőséggel. A szegénység várai e simára meszelt falak. Kézművest, szatócsot, szolgát, szahadost, jobbágy és zsellér népséget szorít vérző mellére a pelikánmadár, ha magyar. Román szegénység az óhitű templomba viszi a gyertyát, csak a tanultabbja, módosabbja térdel ikonok helyett oltárkép előtt az unitusoknál. Hetvenhárom temploma volt Zsigmond király idejében a városnak, ha igaz. Most se kevés, amennyi van, de soknak se mondható, ha vesszük, hogy milyen megátalkodott a világ II. József császár óta. Mindenki kantiánus, mindenki többet akar érteni, mint hinni, ami elvégre közömbös a vár előterében, a nagy piacon adóevő zsidónak. Ő csak azt tudja, hogy kalmárkodni kell, ha élni akar. Borból, buzából, fából nála csinál pénzt a falvakon szétszórt nemesi rend, hogy

mindezt tőle vásárolja meg, újra csak pénzért, a váradi polgár. Ő köteles szállítani külső országokból, a kásmirt, a selymet, az angliai posztót, a kartont, mikből asszonyok szépségét kiemelő ruhaholmi készül, de miseruha is, meg lila cingulus, meg fekete kaftán, magyari disz és olcsó fejrevaló a szolgálók népnek. Ő szállít kőményt a szegénység levesébe és tömjént a füstölők parázsára. Ez már az élet rendje s ebben a rendben mindenki megtalálja helyét, ha nem rugódozik. Mindenki azt szeretné persze, hogy jól egyék, jól igyék, cifrázkodják s kevés dologgal éljen. Csakhogy ez nem mindenkinek sikerül. Azérthat úgy is jól van, ahogy éppen van.

A rengeteg megye s a tarka összeállású város kormányát Péchy Imre tartja kezében. Középkorú férfiú. Nemzetiségére átmenet maga is főrendűek és közrendűek között. Már nem tekintetes, még nem méltóságos. Váradon tehát méltóságos a titulusa, Álmosdon megmaradt tekintetesenek. Még a kalapos József ültette az alispáni székre, Prónay László helytartótanácsos meleg ajánlására, minthogy vejére menendőről volt szó. Prónay kedvelt híve volt Józsefnek s mondják, nagy szava volt a híres türelmi rendelet kibocsátásában, amiért luteránus létére bárói rang volt a császári köszönet. De az istentelen és törvénytelen uralkodó, aki ujjat mert húzni magával a pápával, főhivatalokra kevés embert talált a katolikus főrendűek között. Onnan vett, ahol talált. Evangélikusok, kálvinisták lelkiifurdalás nélkül állhattak rendelkezésére. Különösen a tanultabbja, a világlátottabbja. Péchy Imre pedig akkoriban került haza Göttingából, minekelőtte kijárta a debreceni anyaiskolát s Klémárkon, német szónok, esztendőt költött. Prónay Celesztina így került Péchy-Imrével az álmosdi homokra Nógrádból és így lett Péchy Imréből kinevezett vicispán Biharban.

Mikor beültették a megyevárba, mérges ellenszenvet fogadták minden oldalról, pedig ezer rokoni szál fűzte a környék nemesi családjaihoz. De teltek az idők, oldódtak a fenekedések tömény dühei. Mire II. József lehunyta szemét, arra eszmélt Bihar, hogy alkalmasabb emberre maga szántából se bízhatta volna dolgát. Másfél esztendő zűrzavar következett. Volt, aki szégyelletében megfutott hivatalától, de a jó lelkiismeretűek kitartottak. Péchy mellett megmaradt Vay László, a főjegyző, akinek katolikus létére sem volt kifogása kineveztetése ellen és fiatal birtokos szomszédja, érkonézi Szlávy György, Székelyhid főszolgabírája. Maradtak mások is, de kettejükben megbizott fenntartás nélkül. Míg III. Lipót helyreállította az alkotmányt, Biharországban rend és nyugalom volt, munka volt és közbiztonság volt, bár az osztrák tartományokban ezerteszét jakobinus lángok lobbantak már akkoriban. A papság nem győzött mennydörögni az elvetemült, istentagadó aufkláristák ellen, de Bécsben, Budán, Pesten, Szebenben s még Csíkszeredában is államminiszterek és főhivatalnokok, generálisok és professzorok, főrangúak és közrendűek, tisztviselők és kereskedő polgárok, tudósok, írók, szerzetesek és világi papok egymás sarkában kopogtattak az illuminátusok, rosssenkrájéok és frankmazonok hallgatag szentélyeinek ajtaján. Péchy Imrére csak annyi tartozott ebből, hogy rendes törvénynapokon, akár a váradi megyevárban, akár az álmosdi kurián, mindenkinek meg kell kapnia igazságát, lett légyen főúr vagy bocskoros, egyházi ember vagy polgár, zsellér, jobbágy vagy libertinus. És az első alkotmányos megyegyűlésen

egyhangú tisztelet emelte Biharország első alispáni székébe II. József „zsoldosát“.

Álmosd velenőtt tekintélyben ura népszerűségével. Elhanyagolt érmelléki falucska máskülönben, félre az országos közlekedő utaktól. Körülötte vidám halmokon szőlőkertek kellős közepén kákás pocsolya, háromféle hasznos hajtó tulajdonsággal. Nem kell messzire menni télen, ha lakóházak és tanyák nádfödélén már-már becsurog a hólé. Nyáron tibuszutatónak ideális. Estéknént pedig békahangversenyekkel andalítja az ábrándozni szerető ifjúságot.

A nádas tó partján, az innenső oldalon, Kölcsey Péter portájának fehérre meszelt homloka világít az utra. A nádason túl, csekély kerülővel, Péchy Imre kuriája közelíthető meg. Léckerítése mellett fenyők állanak őrten s az udvar mélyén rejtőző tágas, móddal épült udvarház előtt porondozott kocsifelhajtó mutatja, hogy nem ágrólszakadt bocskoros itt a gazda. Kölcsey Sámuel hatalmas telkét három ucca határolja feljebb a felvégen, uri bejárójával a bagaméri utra. De a ház maga padláslépcsőjét és fáskamráját szegezi az ucca népének, hogy a gazda szeme a lakószobákból befelé nézzen inkább istállókra, sertésólakra, magtárakra, szénatarókra. S virágoskertre a háziasszonyé.

A bagaméri ut Erkenézen át Mihályfalvára visz. Péterék uccája Kókasdon át Létánál torkollik a nagyutba, melyen Biasini Domokos kolozsvári delizsánca közlekedik hetenként kétszer, Pestről jövet Debrecenen, Váradon át. Péchyék uccája Kereki felé folytatódik, innen Székelyhídon keresztül legközelebb elérni Váradot. S a három ucca a tó keleti szögleténél újra egymásbaszalad, ahol a kálvinista templomot és a paplakot várszerű kőkerítés öleli magába.

Péchy Imre nyugtalanul tekint ki többször is léckerítése kisajtáján. Mindhárom utat egyszerre szeretné szemmel tartani, mert mindhárom irányból vendégeket vár. Túrelmetlenségében el-elsétál a parókiáig, melynek ablakából Tókosné nagytiszteletű asszony figyel reggel óta izgatott jövés-menését.

— Ugyan tudja meg már Laci, mi lehet ennek az oka? — fordult hátra urához, ki bodor füstöket eregetve valami nagy könyvet tanulmányoz.

Tókos Laciné szava parancs. Tókos Lacinak egy utja van csak, az engedelmeskedése. Kiáll tehát a kisajtóba és tisztelettel megemeli kalapját az ujra közeledő alispán felé.

— Jó reggelt, clarissime! — fogadja Péchy a köszöntést. Megáll s kezdel a pappal. Még örvend, hogy van kivel agyomítani az időt.

— Vár valakit, alispán ur, ha kérdésemmel meg nem sértem?

— Vendégeket. Sógoröcsém, Prónay Sándor jelezte jöttét napokkal ezelőtt. Házasságunk óta nem járt Álmosdon még.

— Szóval tehát gyorskocsin s tehát Pestről? — érdeklődik a pap.

— Amiatt türelmetlenkedem, mert a gyorskocsinak idáig Ujfalun kellene járnia s az én szürkémnek, kiket Kölcsey Péter öcsémmel Létáig küldöttem elébe, rég az istállóban kéne rogotgatni az abrakot.

— Pedig olyan két szürke nincs a vármegyében — kedveskedik az esperes — félóra sem kell azoknak Létáról.

— A homokon. Ha a köves utat választják, háromfertálnál hamarabb nem járhatják meg.

— Dél pedig elmúlt — pillant az esperes a torony oldalát ékesítő napórára. — Itt lehetnének csakugyan.

A falu forró volt s mégse tilkkadt. A kákás tó jótékonyan mérsékelte a juniusi napsugarak hevét. Az esperes kőkertjén orgonabugák és busa labdarózsák borultak ki teljes pompájukban.

— Jó szénacsináló időnk van — fűzte a szót az esperes, de Péchy már alig figyelte.

A bagaméri ut irányából kocsizörgés erősödött. Ez csak az öreg Szlávgyörgy lehet, megismerszik a lovak csengőjéről.

— Legyen szerencsém vacsorára asztalomnál — kezel hirtelen Péchy az esperessel és elébesiet a fogatnak.

Parókás, copfos, borotvált, szikár öreg ült elgondolkozva a könnyű futókocsi hátsó ülésén. A jozefinus idők divatját felejtette magán, de napégette arca, sasorra, bennülő szemei elárulták a vidéki magyar urat. Egészen összerезzent, mikor Péchy rákiáltott:

— Isten hozta, Gyuri bátyám!

Meg se várta, hogy a kocsis lassítson. Egy ugrással az ülésen termett s a két jókötésű pej tovaügetett a Péchy-kuria irányában.

Most már a helybeli vendéгурak sem vártak sokáig magukra. Egy-másután érkeznek: Gulátsy Tóni, a másodalispán, Kölcsey Samu, Chernel András, a nagy lószakértő és Bolku Simon, a helybeli görög katolikusok patrónusa. Aztán Bocsányi Bódi, Somboryék, Fényesék, Miskolc-zyék, ki a tanyáról, ki a szomszédból, egymásnak közeli-távoli rokona valamennyi. Nótárius Vay Lászlóra nem kellett várni. Ő már két napja vendége az alispáni háznak. Csak a pesti vendég késik Péterrel, de az ebéd nem kozmásodhatott tovább. Az urak a nagy ebédlő házban foglaltak helyet az asztal körül, az asszony és gyermeknép a tágas, szellős kerti teraszon helyezkedett el. Hátha olyan természetű beszédei vannak uraiméknak, ahol nincs szűkség szoknyára?

Eltelt délután háromóra, el négy is. Az ebédlőben vágni lehet a pipa-füstöt. Prónay Sándornak előbb-utóbb meg kell érkeznie, addig nem érdemes asztalt bontani. Fogy az édeskés érmelléki bor. Izzadnak a tarkók és izgulnak a kedélyek. Végre mozgás hallik az előkert felől. Nyikorog a kapu két szárnya s habosan robog a két szürke a lépcsőfeljáró elé. Kölcsey Péter azon porosan beront az ebédlőbe:

— Pohár vizesbort, de hideg legyen. Egyben pipet kapok a szomju-ságtól.

Péchy a vendég élébe siet, aki még ott tesz-vesz a kocsi körül. Podgyászeit adja számba a cselédségnek.

— Mi történt veletek, Sandri — kérdi, atyafiságos csók és ölelés után.

— Debrecenben megrohanta a nép a delizsáncot. Valami nyomoru rendőrspicli utazott velünk. Majdhogy izekre nem tépték. Képzelheted a többit. Katonaság, letartóztatások, tumultus, abcugolás. Órák mulva jöhetünk csak tovább. Mit tudtok?

— Alig többet semminél. Martinovics és a négy igazgató...

— Ugy van. Pallos által. De tegnapelőtt újabb kettő: Óz Pál és Szolárcsik. Valami harapnivalót adjatok. A többit elmondom odabenn.

— Szódra vigyázz. Nem mindenki közülünk való.

— Megszoktam s vigyázok. Jól teszed, hogy mostani időkben kevered az embereket.

Minden szem az ujonnan érkezettet lesi. Jószáll, berétvált képű, városi pantallós, németgunyás fiatalember. Hálántékán néhány ősz hajszál csillam elő a porréteg alól. Másként harmincnál nem mutatna többet.

Szemeit fürkészve járattja végig az urakon s egyenest a főjegyző felé siet kitért karokkal:

— Laci! Szorulj mellyemre atyámfia!

— Sandri! — ölelte s csókolta a főjegyző. — Megemberesedtél, halod-e?

— Vénültem, atyámfia, vénültem. Legalább harminc esztendő az utolsó harminc nap alatt.

— Többi barátaimat meg se látod? — figyelmeztette Péchy enyhe szemrehányással.

— Uraim! — fordult Prónay az asztal felé, jobb keze két ujját feltartva, mintha esküre emelné: — Szabadság és egyenlőség!

Voltak, akik felugráltak helyükről. Voltak, akik bambán egymásra néztek.

Öreg Szláv György kiegyenesítette derekát. Hóborította vén bükk, pedig tizenkét gyermeket nemzett s nevelt a hazának.

Kiegyenesedett és három ujját mutatta fel válaszképpen:

— Szabadság és egyenlőség! De testvériség is!

— Ugy van, testvériség is, — halkított a hangján Prónay. Aztán hirtelen mozdulattal ráhajolt az öreg eres, görcsös kezére és megcsókolta.

— Szláv György bátyámuram? Ráismertem a fiáról. Hirt vár felőlük, ugyebár?

— Ugy vártunk itt, öcsém, valahányan, mint a Messiást.

— Kegyelmed két fiának megkegyelmeztek.

— Van Isten az égben!

— Isten van s ezt onnan tudom, hogy nem kívánta ingyen most ezt a két fiatal életet is a többi után. A jurátus szabad. Gyuri tömlőben marad, míg világos jelét adja javulásának s bűnbánatának.

Az öreg megingott álltában.

— Ó, a gazemberek. S magyar bírák ítéltek így?

— Egy szálíg magyarok.

A vendégsereg karban dörögte:

— Örökös szegyenükre és gyalázatukra.

Prónay Sándor újra végigjáratta szemeit az emberekben.

— Kazinczy-rokonság van-e uraimék között?

Termes, zömök, mohos bajuszu, középkori férfiú emelkedett nagyrahezen az asztal mellől. Mostanig fontolgatta felálljon-e vagy maradjon?

— Én volnék, amicsodás.

— Dónes és Miklós hiába kilincseltek Bécsben. Csak a kegyelmet tudták kieszközölni. Ferenc várfogságban marad, mint Szláv György, míg a magas kormányznak tetszik.

Bossányi Boldizsár elvigyorodott. Csukladozva bökle ki:

— Ugy kell neki. Mit ártja magát jakobinus rebelliókba?

Kölcesy Feri a kertre könyöklő terrasza előtt cserépdarabbal buzgón húzgált vonalakat a homokba. Nem volt még egészen öt éves és féllábás iskolát készült játszani a kis Péchy Cellával.